

Nicolae Saramandu, *Limba română. Originile*, București, Editura Academiei Române, 2021, 216p + 3 hărți.

Lingvistica românească, în general, și domenii precum istoria limbii române și dialectologia, în particular, se bucură din plin de o apariție nouă în spațiul editorial și anume *Limba română. Originile*, semnată de Nicolae Saramandu, membru corespondent al Academiei Române și publicată sub patronajul editurii Academiei Române. Având ca suport materialul inedit oferit de atlasele lingvistice, lucrarea vizează originea limbii române în contextul stabilirii teritoriului de formare a acesteia și a celor patru dialectele ale ei (dacoromân, aromân, meglenoromân și istroromân) de la nordul și sudul Dunării.

Lucrarea debutează cu o *Prefață* (p. 5–6), continuată de *Introducere* (p. 7), urmată de *Două părți* (p. 11–199) și o *Bibliografie* (p. 203–216).

În plus, volumul este însoțit și de trei hărți pliabile atașate la final. Prima hartă, cu titlul „Le territoire de la langue latine du Eud-Est de L’Europe”, înfățișează demarcarea inscripțiilor latine și grecești în opinia a patru lingviști: Constantin Jireček, Alexandru Philippide, Petar Skok și Haralambie Mihăescu. Sunt marcate, de asemenea, și linia care separă romanitatea occidentală de romanitatea sud-est europeană, localitățile antice și moderne, frontierele provinciilor romane și zona bilingvă. A doua hartă, *Așezările vlahilor din jumătatea nordică a Peninsulei Balcanice*, este preluată din *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, studiu semnat de Silviu Dragomir (1959). Cea de-a treia hartă îi aparține autorului. Aceasta este realizată în cadrul volumului *Studii aromâne și meglenoromâne* din 2003, semnat de către același autor și oferă o imagine a localităților aromâne și meglenoromâne răspândite în Peninsula Balcanică.

Partea I (p. 11–120) cuprinde cinci studii al căror factor unificator și inovativ este abordarea din perspectiva geografiei lingvistice, și se încheie cu *Concluzii* (p. 121–126).

În primul studiu, *Romanizarea. Cucerirea romană în sud-estul Europei* (p. 11–16), este prezentat, pe baza izvoarelor istorice, procesul de romanizare al populației autohtone europene de la nord și sud de Dunăre, menționându-se două *faze* de ordin lingvistic ce au survenit în procesul romanizării Daciei: *diglosia* (utilizarea limbii latine cu romanii, iar a limbii materne cu comunitatea) și *bilingvismul* (utilizarea latinei ca limbă principală și abandonarea treptată a limbii materne). Tot în această parte sunt prezentați *FACTORII CARE AU CONTRIBUIT LA PROCESUL DE ROMANIZARE: Itinerariile romane (căile de comunicație)* care au favorizat răspândirea limbii latine prin construcția a trei artere principale ca liant între populația romanică și provinciile Moesia și Panonia și litoralul pontic; *Orașele*, ca *veritabile focare de răspândire a romanizării* prin contactul direct și construcția așezărilor de tipul *municipia* și *coloniae*; *Armata: serviciul militar* prin instalarea legiunilor romane în care erau înrolați și soldați autohtoni; *Colonizarea*, ca o necesitate de populare în urma înfrângerii Daciei; *Relațiile economice* prin integrarea Daciei în *circuitul economic al Imperiului*, *Învățământul* (ca formă de ascensiune în ierarhia socială) prin implementarea învățământului *primar* și *secundar* și asigurarea învățătorilor, respectiv a profesorilor; *Cetățenia romană*, pentru acordarea căreia, una dintre condiții era cunoașterea limbii latine și *Creștinismul* a cărui răspândire în Dacia, s-a produs prin latină.

Atât al doilea studiu, *Formarea dialectelor românești* (p. 17–26), cât și cel de-al treilea, *Fondul lexical latin al limbii române* (p. 27–48), pun în evidență chestiunea originilor. Autorul se bazează pe surse lexicografice și pe atlase lingvistice recente sau aflate încă în stadiu de manuscris, formulând o descriere a originii limbii române din *perspectiva dialectelor care o alcătuiesc (Prefață)*. Pentru Nicolae Saramandu, aspectul definitoriu în funcție de care sunt stabilite diferențele la nivel

dialectal și de grai ale limbii române, este *factorul spațiu (criteriul teritorial sau spațial)* și nu *factorul timp (criteriul temporal: durata perioadei de comunitate într-un spațiu originar comun)*.

Revenind la al doilea studiu, acesta conține o listă de cuvinte care completează, pe bună dreptate, *Inventarul cuvintelor latine* din lucrarea *Istoria limbii române*, volumul I (2018). Cuvintele introduse reprezintă atât termeni care lipsesc complet din *Inventar*, cât termeni care au fost omiși din dialecte. Reorganizând și unele forme, Nicolae Saramandu, ține cont de delimitarea graiurilor sud-dunărene, propusă în cele trei atlase lingvistice ale dialectelor în cauză (ALAR, ALDM, ALIstr). Astfel, sunt consemnați termeni cu atestări în trei dialecte (dr. (reg.) *meríză* 'loc la umbră unde se odihnesc oile după prânz', ar. *amiriĚŭ*, mr. *mirinĚ* (< lat. *meridies*) sau dr. (reg.) *rus* 'blond, roșcat', ar. *rus*, *arús*, mr. *rus* (< lat. *rusus*)), termeni cu atestări în două dialecte (dr. *cornét* 'pădure de corni', mr. *curnét* (< lat. *conetum*) sau ar. *țérclu* 'cerc', mr. *țérclu*, *țiréclu* (< lat. *circulus*)), termeni cu atestări într-un singur dialect (ar. *string'le* 'sforicică cu care se strâng cioarecii făcuți până la genunchi' (< lat. **stringula* < *stringo*)), termeni omiși pentru unele dialecte, la formele deja atestate (ar. sárbit 'palid', dr. *s(e)árbád* (< lat. *exalbidus*) sau ar. surătă, dr. *surătă* (< lat. **sororiata* < **sororiare* / der. de la *soră*)). Cele mai multe cuvinte introduse de autor reprezintă termeni neatestați anterior și termeni pentru care se propune o altă interpretare etimologică (dr. *búciun* (vdr. și reg. *búcin*) '1° instrument muzical de suflat; 2° trunchi, buștean', ar. búcum, búține 'trunchi, buștean', mr. búcum, búčăm 'trunchi, buștean' (Capidan [1935], s.v. *butšum*; DLRM s.v. *búciun*^{1,2}; DDA s.v. *búčium*; MDA s.v. *búciun*^{1,2}; DELR I s.v. *búciun*^{1,2}; DDMA ms, s.v. *búčăm*, *búcum*) < lat. *bucinum* (pentru dr. *búciun* 1°); „et. nec.; probabil același cu *búciun*¹” (pentru dr. *búciun*², ar. *búcum*, *búține*, mr. *búcum*, *búčăm*; apud DELR I, s.v. *búciun*²)).

În următorul studiu, *Împrumuturi vechi slave în limba română* (p. 49–84), după o scurtă prezentare a influenței vechi slave, sunt puse în lumină și completate studii precedente, precum: lista de cuvinte slave din dacoromână alcătuită de Ovid Densusianu în *Influența slavă din Istoria limbii române*, vol. I (Paris, 1900), *cuvinte adăugate la lista lui G. Mihăilă [1980]/1983* din *Împrumuturi vechi slave în româna comună* în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXIV (1983), *Cuvinte eliminate din lista lui G. Mihăilă [1980]/1983*, *Forme din dialecte adăugate la lista lui G. Mihăilă [1980]/1983*, *Forme din dialectele eliminate din lista lui G. Mihăilă [1980]/1983*, alte cuvinte adăugate la lista întocmită tot de Mihăilă ([1980]/1983) din *Împrumuturi vechi slave întâlnite în toate dialectele românești*.

În ultimul studiu, *Împrumuturi latino-romanice și românești în limba bulgară* (pe baza *Atlasului dialectal bulgar*) (p. 85–120) Nicolae Saramandu readuce în discuție elementele romanice în bulgară. Autorul analizează, din perspectiva geografiei lingvistice, 35 de cuvinte, dintre care 34 (însoțite de hărți) din lista lui Maxim Mladenov, publicată în *Arealna karakteristika na romanski elementi v bagarskite dialekti (Distribuția geografică a elementelor romanice în dialectele bulgare)* în 1987, la care adaugă termenul *úrda* din *Atlasul dialectal bulgar* (BDA), harta 25. Termenii supuși analizei sunt grupați în diferite categorii: *TERMENI CU FORME CORESPONDENTE ÎN SUBSTRAT (rópa)*, *TERMINOLOGIE PRECREȘTINĂ, CREȘTINĂ ȘI BISERICESCĂ (Kóleda 'Crăciun', kum 'naș de botez; naș', skómen 'scaun')* *ÍMBRÁCĂMINTE (gúnja 'sarică, zeghe', košúlja 'cămașă', klášne 'aba', klašenik 'sarică', gúgla 'glugă, capișon; căciulă țuguiată')*, *CASĂ, GOSPODĂRIE, ALIMENTE (vráčva 'oală mare de lut', rákla 'ladă pentru haine; dulap în perete', plóska 'ploscă', štérna 'mare rezervor de apă; cisterna, tíkla 'lespede de piatră, fúrna 'dispozitiv casnic, koftór 'sobă', spúza 'spuză', kurúna 'ramă la războiul de țesut', čútura 'piuă', skára 'scară; treaptă', kolástra (gulástra) 'coraslă; laptele unei vite în primele zile după fătare', kapístra 'căpăstru, túrta 'pâine făcută fără drojdie, pétura 'foaie de plăcintă, fáša 'fășie de piele, pentru opinci; nojiță), ANIMALE, PLANTE, FORME DE RELIEF (múle / mášká 'catâr), mátor adj. '(despre animale, plante) bătrân, vârstnic; matur, copt, jagúla 'țipar, anghilă', báur 'melc', konóp (konópál, kónople) 'cânepă', fasúl 'fasole', túfa 'tufă', túmba 'deal; înălțime, ridicătură, colină'.*

La finalul studiului, o opinie clară este formulată: luând în considerare distribuția geografică a termenilor analizați, unele cuvinte din bulgară pot fi *împrumuturi latino-romanice* pătrunse prin vestul teritoriului (*cuvinte care nu se întâlnesc în limba română*), iar o altă categorie de cuvinte, mai numeroasă (*care se întâlnesc în limba română*), cuprinse în nord și est sau chiar pe întreg teritoriul Bulgariei, pot fi considerate *împrumuturi din limba română*.

Cele cinci contribuții ale primei părți se încheie cu *Concluziile*, care în urma concordanțelor dintre dialectele românești (și dialectele ei) sunt că *dialectele românești sud-dunărene nu sunt unitare*. Autorul menționează diferențe și asemănări dialectale, precum: graiul dialectului meglenoromân din Umă și Târnareca este mai similar cu subdialectul aromânei din Gopeș, iar graiul meglenoromân vorbit în alte puncte este mai apropiat de subdialectul muntean al dacoromânei. Tot aici este precizat și conceptul de *continuum romanicum*, care subliniază originea comună a dialectelor limbii române vorbite într-o *continuitate teritorială a elementului roman*.

Partea a II-a (p. 127–199) reprezintă un cumul de articole (p. 127–148) publicate după ineditul studiu *Romanitatea orientală* (Editura Academiei Române, București, 2004). Prin aceste articole selectate atent, pentru a întregi cu succes conținutul științific din prima parte, autorul pledează pentru aceeași tematică – raporturile interdialectale din perspectiva geografiei lingvistice: (*Raporturile interdialectale din perspectiva geografiei lingvistice, Lat. conventare și urmașii săi în dialectele românești, Sine (sinea) în dialectele românești sud-dunărene, Câteva concordanțe lexicale între dacoromână și dialectele românești sud-dunărene*).

Urmează o serie de note etimologice și lexicale (p. 149–184). În *Notele etimologice* (în vol. *Studii de dialectologie și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*, Editura Academiei Române, București, 2011, p. 447–451) (p. 149–154) sunt analizați termeni din dacoromână (*brăglă, buburuză, buimac, căprăreață, cobatură, cocoloș, gogoloi, gogoșar, floriu, gâră* ‘colivă’), prin clarificarea etimologiei acestora, având ca punct de reper *Micul dicționar academic* (MDA), care probabil din insuficiente resurse, nu oferă o exactitate a etimonului.

Articolul *Note etimologice și lexicale aromâne* (în vol. *Etudes romanes. Hommages offerts à Florica Dimitrescu et Alexandru Niculescu*, Editura Universității din București, II, 2013, p. 668–682) (p. 155–170) privește, după cum anunță și titlul, înregistrarea unor cuvinte, forme și sensuri (*adēs, airă, alumbu, amó, ampár, aprēs, apún, arár, cîrnăș, cú`Ábi, cúlcu, flóare (flóară), náscu (anáscu), sân¹ adj., sân² (sânéĚ)* vb.) neatestat anterior în *Dicționarul dialectului aromân* (DDA) a lui Tache Papahagi.

În *Note lexicale aromâne* (în vol. *Bătrânul înțelept de la Pylos. Volum omagial dedicat lui Andrei Avram la optzeci de ani*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 187–192) (p. 171–176) sunt consemnate sensuri neînregistrate în diferite dicționare ale aromânei (DDA, dicționarul lui Șt. Mihăileanu din 1889, cel al lui I. Dalametra din 1906 și cel al lui C. Nicolaidi din 1909) ale termenilor: *apúc, aridzAm, armă, aruric, astrág, astrákescu, cálcu, dzeádzir, ndzeámin, niști, núcă, sătúl, sclab, strimburári*.

De asemenea, autorul adaugă și două comentarii ale unui termen din câmpul lexical al corpului omenesc: *Dr. bărbie* (în vol. *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 459–464) și *Ar. bǎrgále* ‘bărbie’ (în SCL, LVIII, 2007, 1, p. 185–187).

În *Considerații asupra aromânei actuale. Graiul grămostean* (în vol. „Cuvinte potrivite”. *Omagiu doamnei Maria Marin la aniversare*, Editura Academiei Române, București, 2013, p. 430–437) se regăsesc două „intervenții” critice importante. Prima îi este adresată profesorului Gottfried Schramm de la Universitatea din Freiburg, care în demersul analitic de stabilire a formării limbii române în sudul Dunării, pleacă de la două constatări cunoscute (asemănări dialectale și concordanțe româno-albaneze), fără să țină seamă, „din păcate”, de opiniile lingviștilor români și străini care se opun acelei afirmații. Cea de-a doua este îndreptată la adresa lui István Schütz care continua direcția Roesleriană în recenzarea unei monografii semnate de G. Schramm, în care, acesta din urmă pleda contra continuității românilor la nord de Dunăre.

Ultimele pagini ale *Părții a II-a*, și totodată ale volumului, sunt conchise cu trimitere la un celebru îndemn din lumea latină. Publicului, i se oferă spre citire articolul *Torna, torna, fratre într-o „interpretare” recentă* (în vol. *Polychronion. Profesorului Nicolae-Șerban Tanașoca la 70 de ani*, Editura Academiei Române, București, 2012, p. 413–416). Recentă „interpretare” pune în lumină, de fapt, o interpretare insuficient fondată, sau mai bine spus, nefondată, din punct de vedere lingvistic, a romanistului Christian Schmitt, care aduce în discuție un joc de cuvinte generat de omonimia parțială între verbul din limba franceză *tourner* (conjugat la persoana a II-a plural) și numele unui oraș, *Tournai*.

Importanța prezentei cercetări este dată de tema în sine și de demersul analitic la care s-a recurs. Chestiunea originii limbii române este abordată așa cum nu a mai fost în lucrările anterioare: din perspectivă spațială (*factorul spațiu*) și prin intermediul materialelor dialectale puse la dispoziție de atlase lingvistice.

Lucrarea prezintă un caracter sistematic și prin stilul clar, concis, elegant, și, totodată critic, rămânând un punct de referință și un „moment” în lingvistica românească.

În calitate de expert al bibliografiei, Nicolae Saramandu reactualizează și îmbogățește literatura de specialitate din domeniul istoriei limbii române și al dialectologiei printr-o contribuție inedită.

Francisco-Răzvan Constantin

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
Universitatea din București, Școala Doctorală Litere
francisco-răzvan.constantin@drd.unibuc.ro

„Dialectologia et Geolinguistica”, *Journal of the International Society for Dialectology and Geolinguistics*, vol. 29 (2021), 182 p.; De Gruyter Mouton

„Dialectologia et Geolinguistica” (editor Astrid van Nahl), revista Societății Internaționale de Dialectologie și Geolinguistică (SIDG), dedicată studiilor privind variația lingvistică, se publică anual la Editura De Gruyter Mouton. Volumul 29 al revistei, apărut în 2021, cuprinde nouă articole, dintre care șapte scrise în limba engleză și două în franceză, precum și două recenzii, una în engleză și una în limba germană.

Primul articol din volum, intitulat *Désignation et représentation des éléments topographiques dans les dialectes de France: synthèse générale*, este semnat de Philippe Del Giudice. Lucrarea constituie cea de-a doua și ultima parte a unui studiu privind determinismul topografic, care urmărește mecanismele implicate în denominarea elementelor topografice în dialectele galoromane. Dacă în prima parte a studiului (publicată în 2020) au fost analizați termenii care desemnează dealurile și munții, în articolul de față sunt discutați termenii înregistrați pentru conceptele de „râu”, „pârâu”, „vale” și „peșteră”; o privire de ansamblu asupra materialului, permite identificarea a patru tipuri de motivații în câmpul topografiei: a. înălțimea, b. concavitatea/convexitatea, c. compoziția fizică și d. confuzia conceptuală prin vecinătate. Sinteza asupra motivației lexicale permite identificarea modului în care este structurat vocabularul în acest domeniu.

Articolul, semnat de Barbara Bába, cu titlul „*Sources in historical dialectology*”, studiază sursele valorificate în cercetarea dialectologiei istorice ungare sub aspectul utilității și veridicității acestora. Sursele discutate includ numele triburilor, elemente din limbi înrudite, cuvintele împrumutate, dialectele contemporane, registrele și cartete, din care lingviștii își culeg datele pe care își bazează cercetările. Lucrarea evaluează consecvența metodologică, veridicitatea și, drept urmare, valoarea acestor surse, iar concluziile la care autoarea ajunge sunt relevante nu numai pentru limba maghiară, ci și pentru cercetarea istorică și dialectală în general.

Următorul articol, care poartă titlul „*Romanian words of German origin (based on ALRR. Sinteza, vol. 1–3)*” este semnat de Manuela Nevaci. Bazându-se pe material lexical extras din *Atlasul lingvistic român pe Regiuni. Sinteza – ALRR. Sinteza I, II și III*, autoarea urmărește termenii cu etimologie germană pătrunși în limba română. Sunt discutați în total 19 termeni din aria lexicală a corpului uman, a îngrijirii corpului uman, a bolilor oamenilor, a medicinei și a familiei. Sinteza

inedită a datelor evidențiază o arie mai largă a influenței germane decât cea considerată anterior. Un deosebit interes prezintă termenii care au pătruns în aria sudică sau care au căpătat în această zonă sensuri nemaîntâlnite altundeva.

În articolul *Language variation and change in the formation of Greek superlative constructions*, autorii Dimitra Melissaropoulou și Christos Papanagiotou, bazându-se pe dovezile oferite de variația dialectală în greacă modernă, urmăresc structura, funcția și evoluția construcțiilor superlative absolute și relative, propunându-și să evidențieze aspecte ale organizării gramaticii sub aspectul structurilor care realizează comparația și evaluarea. Autorii subliniază interacțiunea construcțiilor comparative și absolute, pe care le interpretează într-un continuum al categoriei conceptuale a gradăției.

În favoarea exploatării resurselor bogate utilizate în *English Dialect Dictionary (EDD)*, mai ales ținând cont de faptul că dicționarul a devenit recent accesibil în formatul digital *EDD Online 3.0*, pledează articolul intitulat *Joseph Wright's sources in the English Dialect Dictionary: Evidence of spoken English from EDD Online*, semnat de Manfred Markus. Autorul urmărește diferitele resurse de limbă engleză vorbită, folosite de *EDD*, adesea privite de către cercetători cu mult scepticism, și le testează veridicitatea în analiza dialectului din Northamptonshire, ajungând la concluzia că, în lipsa altor dovezi care să permită reconstrucția faptelor lingvistice mai vechi, ele sunt deosebit de valoroase pentru studiul limbii vorbite și nu trebuie excluse ca surse din literatura de specialitate.

Lucrarea *Les expression météorologiques. Une approche contrastive allemand / luxembourgeois / français* se concentrează asupra verbelor și locuțiunilor verbale care desemnează concepte din sfera meteorologică în cele trei limbi oficiale din Luxemburg: luxemburgheza, germana și franceza. Autorul, Fernande Krier, analizează termenii inventariați din punct de vedere etimologic și lexicologic. Metaforele sunt discutate într-un subcapitol dedicat, la fel ca și analiza semantică contrastivă între cele trei limbi avute în vedere.

Înăki Camino este autorul următorului articol, intitulat *On continental Basque dialects and some aspects of their chronology*. Extinsa lucrare își propune să cerceteze inovația lingvistică în estul Țării Bascilor, în comparație cu basca continentală, identificând aspectele relevante de ordin istoric și geolingvistic. În acest scop, după o descriere a diviziunii graiurilor din limba bască, autorul se concentrează asupra dialectului vorbit în Salazar Valley, în nord-estul comunității autonome Navarra, Spania, prezentând sursele lingvistice istorice, istoria și, mai ales, inovațiile specifice în funcție de fiecare grai în parte.

Asupra unor varietăți mai puțin studiate ale limbii engleze, vorbite în Worcestershire și Herefordshire, se concentrează articolul *First approaches to an underexplored dialect region: Trudgill's Uppers Southwest*. Autorii, Esther Asprey, Ella Jeffries and Eleftherios Kailoglou, prezintă cele două comitate și graiurile vorbite în zonă, insistând asupra elementelor fonologice și morfologice comune și divergente dintre acestea. Lucrarea include prezentarea surselor lingvistice privind graiurile respective, precum și a cercetărilor realizate în trecut pe acest subiect. Scopul declarat al autorilor este acela de a indica direcții posibile ale viitoarelor cercetări privind graiurile sud-estice ale limbii engleze din Anglia.

Ultimul articol publicat în volumul discutat se bazează pe un experiment organizat cu scopul de a urmări în ce măsură vorbitorii chinezi de limba engleză ca limbă străină pot identifica corect dacă un alt vorbitor de engleză este nativ sau nu și dacă pot determina originea acestuia. Autoarea prezintă metodologia experimentului, la care au participat 200 de vorbitori de limba chineză, jumătate dintre ei fiind studenți la momentul experimentului și jumătate neavând studii superioare; participanților la experiment li s-a cerut să identifice accentul unei persoane care vorbește engleză, pe baza unei înregistrări audio. Rezultatele studiului „*The situation of English speaker's place of origin depending on Chinese dialects*” indică faptul că studenții au reușit în mai mare măsură, față de cei fără studii superioare, să deosebească vorbitorii nativi, dar ambele grupe au reușit să identifice accentul specific, preponderent în cazul vorbitorilor de chineză și de limba Tai, dar și în cazul englezei britanice și a celei americane.

Volumul 29 al revistei „Dialectologia et Geolinguistica” se încheie cu prezentarea următoarelor recenzii: Umberto Ansaldo & Miriam Meyerhoff: *The Routledge Handbook of Pidgin and Creole Languages*. London/New York: Routledge, 2021 (Wenfeng Wang) și Armin R. Bachmann [†], Albrecht Greule, Mojmir Muzikant & Hermann Scheuringer (Hgg.): *Atlas der deutschen Mundarten in Tschechien. 7 Bde Tübingen: Narr, Francke, Attempto Verlag 2014–2020* (Hans Goebel).

Andreea-Alexandra Loizo
Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
al Academiei Române
louizo@gmail.com